

اثربخشی آموزش تحلیل رفتار متقابل بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه‌ی سه دختر فراری در شهر اصفهان: یک پژوهش مورد - منفرد

زینب کاظمی¹

دکتر حمیدطاهر نشاط دوست²

دکتر محمد باقر کجباف³

دکتر احمد عابدی⁴

سمیه آقامحمدی⁵

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی تحلیل رفتار متقابل بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه‌ی دختران فراری شهر اصفهان انجام شده است. این پژوهش بر پایه‌ی طرح خط پایه چندگانه اجرا شده است. آزمودنی‌های پژوهش سه دختر فراری با رفتارهای پرخاشگرانه بودند که به صورت تصادفی از میان دختران فراری مرکز ارشاد شهر اصفهان انتخاب شدند که بوسیله‌ی مصاحبه با روانشناس و مدیر مرکز و همچنین بررسی پرونده‌هایشان پرخاشگر تشخیص داده شده بودند. در این پژوهش از چک لیست رفتارهای پرخاشگرانه استفاده شد. افراد به صورت پلکانی وارد موقعیت آزمایش شدند و جلسات آموزشی به صورت انفرادی اجرا گردید. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش ترسیم نمودار روند و تعیین اندازه اثر با تحلیل درون موقعیتی، بین موقعیتی و موقعیتهای مشابه انجام شد. نتایج تحلیل درون موقعیتی و بین موقعیتی نمودار داده‌ها در هر آزمودنی حاکی از تفاوت معنادار بین موقعیت مداخله و خط پایه برای سه آزمودنی بود (با PND 75% برای آزمودنی 1، 100% برای آزمودنی 2 و 87% برای آزمودنی 3). همچنین در موقعیت‌های پیگیری عملکرد تمامی آزمودنی‌ها (بعد از 1 ماه و 1 هفته) حفظ شده بود.

واژه‌های کلیدی: رفتارهای پرخاشگرانه، دختر فراری، پژوهش مورد- منفرد، آموزش

تحلیل رفتار متقابل

¹ - کارشناسی ارشد، روانشناسی عمومی، گروه روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (ze.kazemi@yahoo.com)

² - عضو هیئت علمی (استاد) دانشگاه اصفهان، گروه روانشناسی، اصفهان، ایران (h.neshat@edu.ui.ac.ir)

³ - عضو هیئت علمی (دانشیار) دانشگاه اصفهان، گروه روانشناسی، اصفهان، ایران (m.b.kaj@edu.ui.ac)

⁴ - عضو هیئت علمی (استادیار) دانشگاه اصفهان، گروه روانشناسی، اصفهان، ایران (a.abedi@edu.ui.ac.ir)

⁵ - کارشناسی ارشد، گروه روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (somayeh.aghamoqamadi@yahoo.com)

مقدمه

فرار از خانه از جمله واکنش های نوجوانان در برابر بروز مشکلات نوجوانی و درگیری با والدین است. بروز این نابهنجاری خود زمینه را برای رفتارهایی مانند اعتیاد، افت تحصیلی، مشکلات جنسی فراهم می سازد و این امر افزایش مشکلات خانوادگی را در پی دارد (سامانی، 1384). در زمینه علل فرار نوجوانان از خانه دو رویکرد نظری مهم وجود دارد. رویکرد انگیزشی، انگیزه فرار از خانه را مورد بررسی قرار می دهد، در حالی که رویکرد شخصیتی به بررسی ویژگی های شخصیتی و روانشناختی نوجوانان فراری از جمله کانون کنترل بیرونی، تکانشگری و مسأله گشایی ضعیف پرداخته است (محمدخانی، 1386). در پژوهش محمدخانی (1386) متغیرهای فردی و شخصیتی دختران فراری در قالب هوش هیجانی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که بین هوش هیجانی دختران فراری و عادی تفاوت معناداری وجود دارد و میانگین هوش هیجانی دختران فراری پایین تر از دختران عادی است. هوش هیجانی که در مقابل هوش شناختی مطرح است، به شیوه ی مدیریت و کنترل هیجانات، مقابله با مشکلات و حل تعارض و برقراری ارتباط سازنده با دیگران مربوط می شود. هوش هیجانی منعکس کننده ی چگونگی تعامل شخص با دیگران و به کارگیری دانش خود در موقعیت های بلافصلی است که با آن مواجه می شود (گلمن¹، 1995). بازیاری میمندی (1381؛ به نقل از محمدخانی، 1386) با بررسی ویژگی های دختران فراری گزارش کرد که دختران فراری در مقایسه با دختران عادی از لحاظ ارتباطی و اجتماعی خود را بی کفایت می دانند. همچنین در پژوهشی که به منظور توصیف ویژگی های شخصیتی و روان شناختی دختران فراری در ایران انجام گرفته است، 68/6 درصد از دختران فراری پرخاشگر تشخیص داده شدند (ساک، صفا، جزایری، آستی، جاریانی و ساکی، 1386). چهارمین ویرایش راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی (DSM-TV) نیز پدیده ی فرار را جزو اختلالات رفتاری قرار داده، آنها را تحت عنوان تیپ پرخاشگرانه ی نارس اجتماعی طبقه بندی کرده است (رسول زاده طباطبایی، بشارت و بازیاری میمندی، 1384). نشانه های پرخاشگری، متعدد است. از جمله این نشانه ها می توان به فحش دادن، پرتاب اشیاء لگزدن، جنگ و ستیز کردن، شکستن اشیاء و ضربه زدن، حمله به دیگران، دروغگویی، برهم زدن نظم، برانگیختگی بیش از حد، فرار از خانه و مدرسه، نگاه های

¹ - Goleman

تند و خشن، به هم فشردن دندانها و جیغ زدن، اشاره کرد (کازدین و وایتلی¹، 2006). نتایج پژوهش باس و دورکی² (1957)، باس و پری³ (1992) و هریس⁴ (1997) نشان داده است که پرخاشگری دارای چند بعد است: 1- بعد ابزاری یا حرکتی: این بعد به شکل پرخاشگری کلامی و جسمانی نمایان می گردد و هدف آن آسیب رساندن به دیگران است 2- بعد عاطفی و هیجانی: این بعد پرخاشگری به صورت خشم بروز می کند و عوامل و شرایط درونی ارگانیزم را برای برانگیختگی فیزیولوژیک و هیجانی آماده می کند. این بعد وظیفه ی تدارک و آماده سازی رفتار پرخاشگرانه را بر عهده دارد 3- بعد شناختی: این عامل که خصومت⁵ نام دارد سبب ایجاد احساس غرض ورزی، دشمنی و کینه توزی نسبت به دیگران می شود. پس رفتار پرخاشگرانه می تواند به صورت خشم، خصومت، پرخاشگری جسمانی و کلامی نمایان گردد. پرخاشگری از مسائل مبتلا به دوره ی نوجوانی است. نوجوانان پرخاشگر معمولاً قدرت مهار رفتار خود را ندارد و رسوم و اخلاق جامعه‌ای را که در آن زندگی می کنند زیر پا می گذارند (صادقی، احمدی و عابدی، 1381). با توجه به اثرات ناخوشایند رفتار پرخاشگرانه مدت مدیدی است که عصبانیت و خشونت به عنوان مشکل تلقی گردیده است و نیاز به بررسی بالینی دارد. درمان های زیادی دربارهٔ پرخاشگری به کارگرفته شده است که از جمله ی آنها آموزش مهارت های اجتماعی، حل مسأله اجتماعی، کنترل خشم، کنترل افکار منفی، استفاده از دارو و شیوه های عاملی بوده است.

هدف از انجام این پژوهش بررسی اثربخشی آموزش تحلیل رفتار متقابل بر کاهش نشانه های پرخاشگری درسه دختر فراری است. نظریه ی تحلیل رفتار متقابل یا تحلیل تبدالی که توسط اریک برن⁶ در نیمه ی دوم قرن بیستم مطرح شد، یکی از نظریاتی است که به روابط بین فردی و واکنش های متقابل افراد توجه بسیار داشته است. این نظریه راهکارهای کاربردی در زمینه ی مسائل بین فردی ارائه می کند. روان درمانگران برای درمان بسیاری از اختلالات روان شناختی و روان پزشکی از آن سود می جویند. یافته های به دست آمده در مورد کارایی و اثربخشی این نظریه نیز حاکی از مؤثر بودن

¹ - Kazdin & Whitley

² - Buss, Durkee

³ - Buss, Perry

⁴ - Harris

⁵ - Hostility

⁶ - Erik Bern

این شیوه‌ی درمانی دارد. دوماز¹ (1996)؛ به نقل از فرهنگی و آقامحمدیان شعرفاف، (1385)، آموزش تحلیل رفتار متقابل را در بهبود رابطه‌ی والدین و فرزندان مؤثر یافت. سلامت (1384)؛ به نقل از ترکان، کلانتری و مولوی، (1385) به بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با استفاده از روش تحلیل رفتار متقابل بر کاهش تعارضات زناشویی زوجین پرداخت. نتایج نشان داد که این آموزش سبب افزایش توافق بر سرگذراندن اوقات فراغت، افزایش رضایت، افزایش صمیمیت، بهبود روش گفتگو، بهبود روش انتقاد، بهبود نتیجه‌گیری از گفتگو و کاهش تعارضات زناشویی زوجین می‌شود. دانش (1385)، به بررسی تأثیر روش تحلیل ارتباط متقابل در سازگاری زناشویی زوج‌های ناسازگار پرداخت. تحلیل داده‌ها نشان داد که این روش، سازگاری زناشویی گروه آزمایش را نسبت به قبل از درمان و نسبت به گروه کنترل افزایش داده بود. نظری (1386)، اثر بخشی برنامه‌ی بهبود ارتباط را بر میزان پرخاشگری و رضایت جنسی زنان شاغل بررسی کرد. نتایج نشان داد که برنامه‌ی بهبود ارتباط به طور معناداری میزان پرخاشگری آزمودنی‌ها را کاهش می‌دهد.

باتوجه به اینکه در پژوهش‌های پیشین پرخاشگری، رفتارهای تعارض برانگیز و شیوه‌های مقابله‌ی ناکارآمد در دختران فراری مطرح شده است و بانظر به اینکه آموزه‌های نظریه‌ی تحلیل رفتار متقابل راجع به استفاده از تکنیک‌های مناسب در موقعیت‌های تعارض‌زا باعث می‌شود موقعیت را خوب اداره نموده و شرایط برای برقراری روابط سازنده و نه تخریبی فراهم شود، این پژوهش با هدف بررسی اثر بخشی این شیوه‌ی درمانی بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه‌ی سه دختر فراری انجام می‌شود. آموزش تحلیل رفتار متقابل در این پژوهش ترکیبی است از روش‌ها و تکالیف ارائه شده در پایان نامه ترکان (1385) و ابتکارات پژوهشگر با تمرکز بر تأثیر این روش بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه بود.

فرضیه‌های پژوهش عبارتند از:

- درصد رفتارهای پرخاشگرانه‌ی افراد نمونه در موقعیت آزمایش (مداخله) کمتر از موقعیت خط پایه است.
- درصد رفتارهای پرخاشگرانه‌ی افراد نمونه در موقعیت پیگیری کمتر از موقعیت خط پایه است.

¹ -Dumas

روش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های مورد-منفرد¹ بود. تعداد کم افراد نمونه، خاص بودن ویژگی‌های آزمودنی‌ها و ناهمگن بودن افراد نمونه از جمله دلایلی است که استفاده از طرح‌های گروهی را ناممکن می‌سازد. در این مواقع که پژوهشگر با چنین قید و بندهای اخلاقی و عملی رو به رو می‌شود، طرح‌های مورد-منفرد تنها الگوی ارزیابی مناسب برای بالینگران است (گاست²، 2010). این طرح‌ها مانند طرح‌های آزمایشی گروهی، با دستکاری فعالانه‌ی متغیر مستقل (درمان) امکان تأیید رابطه‌ی علت و معلولی را فراهم می‌سازد. همچنین به جای استفاده از گروه کنترل در این گونه طرح‌ها، از موقعیت خط پایه استفاده می‌شود. اگر داده‌های افراد در موقعیت خط پایه دارای نوسانات زیادی باشد، نمی‌توان آزمودنی را وارد موقعیت آزمایش کرد، زیرا در آن صورت نمی‌توان تعیین کرد که آیا در موقعیت آزمایش کاربندی آزمایشی باعث بهبود رفتار آزمودنی شده است یا متغیرهای مزاحمی که در موقعیت خط پایه نیز باعث تغییر در ثبات داده‌ها شده بودند، تأثیر داشته‌اند (سپانی³، 2009). مزیت اساسی این طرح‌ها در این است که اگر میانگین نتایج برای کل گروه در نظر گرفته شود (مانند طرح‌های گروهی)، تفاوت‌های فردی در میزان اثر بخش بودن درمان از بین می‌رود. برعکس اگر متغیر وابسته در هر شرکت کننده به صورت انفرادی مقایسه شود، تفاوت‌های فردی قابل رؤیت می‌شود. در این طرح‌ها می‌توان مشخص کرد که یک مداخله‌ی معین برای برخی از افراد مؤثر است اما احتمالاً برای دیگران مؤثر نیست (گاست، 2010).

تعداد کم دختران فراری در مرکز ارشاد (ماهانه حدوداً 5 تا 15 نفر) و اقامت کوتاه مدت اکثر آنها در مرکز، امکان استفاده از طرح‌های گروهی را مشکل می‌ساخت و بنابراین از طرح مورد-منفرد استفاده شد. یکی از بهترین نمونه‌های طرح‌های مورد-منفرد، طرح خط پایه چندگانه برای آزمودنی‌های مختلف⁴ است. رفتار هدف برای هر سه شرکت کننده یکسان است. در این طرح پس از آنکه داده‌های خط پایه در حداقل یک شرکت کننده و در حالت ایده آل در هر سه شرکت کننده به ثبات رسید یا جهتی بر خلاف جهت درمان مد نظر داشت، آموزش برای آزمودنی شماره 1 اجرا می‌شود درحالی

¹ - single subject

² - Gast

³ - Cipani

⁴ - Multiple baseline across different participants

که آزمودنی شماره 2 و آزمودنی شماره 3 همچنان در موقعیت خط پایه به سر می بردند. پس از آنکه آزمودنی شماره 1 تغییر فوری و در سطح ملاک از پیش تعیین شده نشان داد، آموزش آزمودنی شماره 2 نیز شروع می شود، درحالی که آزمودنی شماره 3 همچنان در موقعیت خط پایه به سر می رود. پس از آنکه آزمودنی شماره 2 تغییر در سطح ملاک از پیش تعیین شده نشان داد، آموزش آزمودنی شماره 3 نیز شروع می شود. 8 جلسه آموزش به صورت انفرادی برای هر شرکت کننده اجرا می شود. یک ماه پس از آنکه آموزش آزمودنی 3 نیز به پایان رسید، ارزیابی به عنوان پیگیری، برای هر سه شرکت کننده اجرا می شود و همچنین هفته بعد از آن نیز این کار دو مرتبه تکرار می شود (فراهانی، عابدی، آقامحمدی و کاظمی، زیر چاپ).

روش تجزیه و تحلیل داده ها

برای تجزیه و تحلیل داده ها از تحلیل دیداری¹ نمودارها و شاخص روند²، ثبات³، درصد داده های غیر همپوش⁴ (PND) و درصد داده های همپوش⁵ (POD) استفاده شده است. بدین منظور پس از رسم نمودار برای هر آزمودنی، در مرحله ی اول با استفاده از میانه ی داده های موقعیت خط پایه و مداخله، خط میانه ی داده ها موازی با محور X کشیده شد و محفظه ثبات⁶ روی خط میانه ترسیم شد (نمودار شماره 2). پس از آن برای بررسی روند داده ها، از روش دو نیم کردن⁷ استفاده شد، یعنی داده های هر موقعیت دو نیم شد و هر نیمه هم خود به دو نیم تقسیم شد. سپس خطی که نقاط میانی هر دو نیمه را به هم وصل کند، کشیده شد و محفظه ی ثبات بر روی این خط ترسیم شد (نمودار شماره 2). پس از رسم خط میانه، خط روند و محفظه ی ثبات، شاخص های آمار توصیفی مانند میانه و میانگین و شاخص های مربوط به تحلیل درون موقعیتی⁸، موقعیت های مجاور⁹ و موقعیت های مشابه¹⁰ مانند تغییر سطح، روند و PND محاسبه شد.

1 - Visual analysis

2 - Trending

3 - Stability

4 - Percentage of Non-Overlapping Data

5 - Percentage of Overlapping Data

6 - Stability Envelope

7 - Split-middle

8 - analysis within condition

9 - analysis between adjacent conditions

10 - analysis between similar conditions

نشان دهنده ی درصد غیر همپوشی نقاط دو موقعیت آزمایشی (خط پایه و مداخله) است. هر چه PND بین دو موقعیت مجاور بالاتر (یا POD پایین تر) باشد، با اطمینان بیشتری می توانیم مداخله را اثربخش بدانیم (فراهانی و همکاران، زیر چاپ).

نمونه و روش نمونه گیری

جامعه ی این پژوهش کلیه ی دختران فراری شهر اصفهان در سال 1389 بود. لازم به یاد آوری است که تمام دختران فراری شهر اصفهان در مرکز ارشاد بهزیستی استان اصفهان نگهداری می شوند.

نمونه ی این پژوهش 3 نفر از دختران فراری مرکز ارشاد شهر اصفهان بودند. برای نمونه گیری، نخست به کمک مصاحبه با روانشناس و مدیر مرکز و بررسی پرونده های موجود در مرکز و همچنین بررسی گزارش های روزانه ی مربیان مرکز، افراد با رفتارهای پرخاشگرانه زیاد مشخص و سپس از بین آنها 3 نفر به تصادف انتخاب شدند. ملاک ورود به پژوهش داشتن حداقل 5 رفتار پرخاشگرانه مطابق با چک لیست رفتارهای پرخاشگرانه، تحصیلات سیکل به بالا، اقامت طولانی مدت در مرکز و دامنه ی سنی 18 تا 22 بود. همچنین معیار خروج شامل داشتن بیماری جسمی و روانی قابل توجه مثل اسکیزوفرنی، عقب ماندگی (با تشخیص متخصصان مرکز) و عدم اقامت طولانی مدت در مرکز بود.

ویژگی های آزمودنی های پژوهش پس از مصاحبه با روانشناس و بررسی پرونده هایشان به قرار زیر است:

آزمودنی شماره 1: دختری پرخاشگر با خلق تحریک پذیر بود. نتایج MMPI او نشان دهنده ی سوء ظن و بدبینی بود. توانایی کنترل پرخاشگری را نداشت و فاقد مهارت های ارتباطی مناسب بود. 15 ساله و دارای خانواده با وضعیت اقتصادی خوبی بود.

آزمودنی شماره 2: در کودکی بیش فعال بوده. 3 بار اقدام به خودکشی کرده است. سابقه کودک آزاری از طرف ناپدری داشته است. اضطراب، عدم اعتماد به نفس، مکیدن انگشت و اشکال در خوابیدن داشت. فاقد مهارت های ارتباطی مناسب با دیگران بود. به علت ازدواج مجدد مادر از اورنجیده خاطر شده و بنای نافرمانی با ناپدری را گذاشته بود و از طریق ارتباط با جنس مخالف سعی کرده بود برای

خانواده در دسر ایجاد کند. فوق العاده زود رنج و حساس بود و زود از کوره در می رفت. 15 ساله و دارای خانواده با وضعیت اقتصادی خوبی بود. آزمودنی شماره 3: وی چندین بار مورد آزار و اذیت جنسی قرار گرفته بود. پرخاشگر بود و دچار تنگی نفس می شد. خلق تحریک پذیری داشت و خیلی زود ناراحت می شد. پرخاشگری را درونی می کرد و به خواب بسیار پناه برده بود. به گفته ی افراد مرکزسایرین را علیه آنها تحریک و در نظم مرکز اخلاص ایجاد می کرد. 22 ساله و فاقد سرپرست بود.

ابزار پژوهش

در پژوهش حاضر از چک لیست رفتارهای پرخاشگرانه استفاده شد. این چک لیست توسط واحدی و فتحی آذر در سال 1385، در پژوهشی برای ارزیابی رفتارهای پرخاشگرانه کودکان ساخته شده است (واحدی و فتحی آذر، 1385). این چک لیست با توجه به اظهارات مسؤولان و روانشناس مرکز توسط محقق تغییرات اندکی پیدا کرد و در نهایت شامل 27 آیتم گردید. این چک لیست توسط 3 تن از استادان گروه روانشناسی دانشگاه اصفهان بررسی شد. آیتم های این چک لیست به شرح زیر است: بگو و مگو با افراد دیگر، زود رنجی، کتک کاری، آزار دیگران، فحش و ناسزا، شکستن وسایل دیگران، جیغ و داد زدن، خودداری از انجام وظایف محوله، خشمگین شدن، زور گفتن به دیگران، آغازگری در دعوا، عبوس و اخمو بودن، تهدید دیگران، ایجاد مزاحمت برای دیگران، دهن کجی، گاز گرفتن دیگران، ناخن زدن دیگران، برخورد تند کلامی، تحریک دیگران برای دعوا، دروغگویی، بر هم زدن نظم، برانگیختگی بیش از حد، اقدام برای فرار یا کمک به دیگران برای فرار، نگاه تند و خشن، خود زنی، کمک به دیگران برای خود زنی و به هم فشردن دندانها. این چک لیست در اختیار مربیان مرکز که به صورت شبانه روزی در مرکز بودند، گذاشته شد. مربیان مرکز در طی تمام جلسات موقعیت خط پایه، مداخله و پیگیری فراوانی رفتارهای پرخاشگرانه ی افراد نمونه را طبق موارد چک لیست ثبت کردند. هر هفته دو مرتبه این چک لیست از مربیان گرفته می شد (چون ممکن بود افراد نمونه ترخیص شوند، در هر هفته دو جلسه گروه درمانی انجام شد). نمره کل فرد در هر جلسه از جمع کل تعداد رفتارهای پرخاشگرانه ی او به دست می آمد، سپس نمرات هر فرد در هر جلسه تبدیل به درصد می شدند.

یافته ها

نمرات خام اندازه گیری های مکرر طی جلسات خط پایه، مداخله و پیگیری در جداول 1 و 2 آمده است.

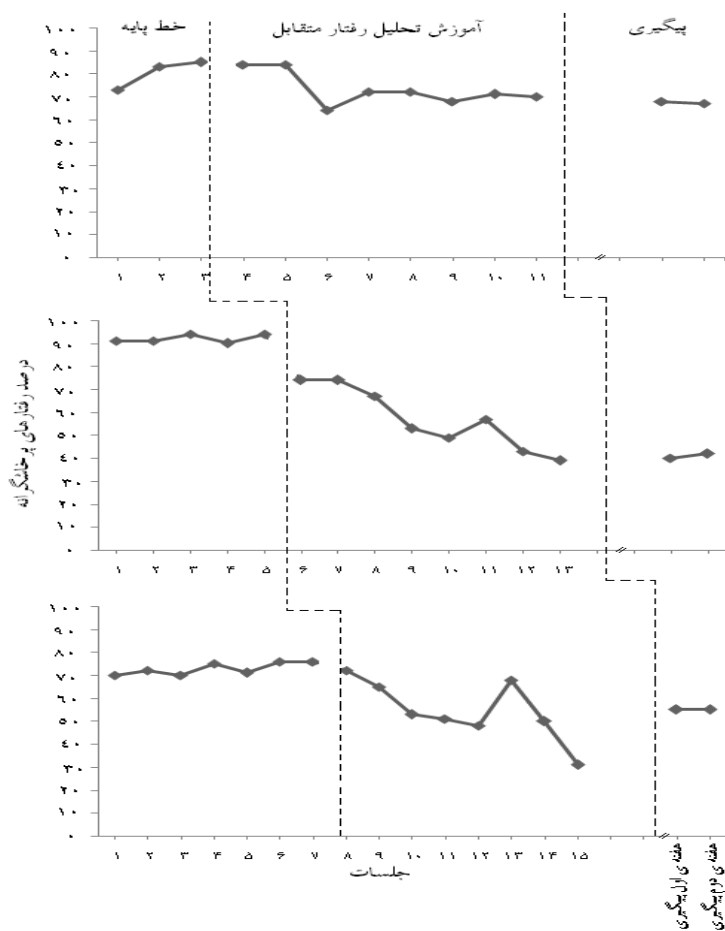
جدول 1- درصد رفتارهای برخاستگرا نه در موقعیت خط پایه برای سه آزمودنی

جلسات							آزمودنی
جلسه ی اول	جلسه ی دوم	جلسه ی سوم	جلسه ی چهارم	جلسه ی پنجم	جلسه ی ششم	جلسه ی هفتم	
73	83	85					آزمودنی شماره 1
91	91	94	90	94			آزمودنی شماره 2
70	72	70	75	71	76	76	آزمودنی شماره 3

جدول 2- درصد رفتارهای برخاستگرا نه در موقعیت مداخله و پیگیری برای سه آزمودنی

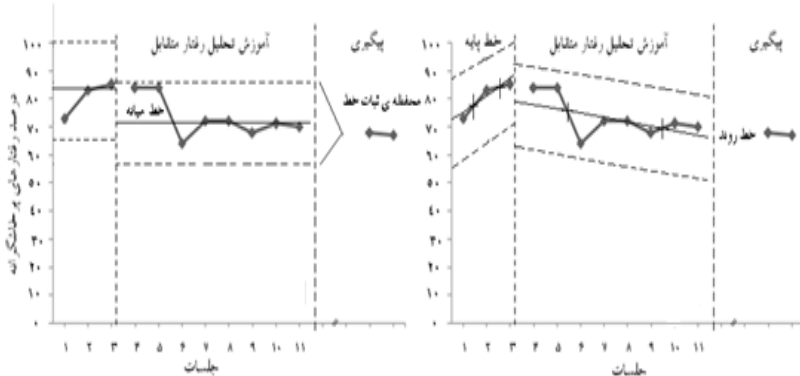
جلسات										آزمودنی
جلسه ی اول	جلسه ی دوم	جلسه ی سوم	جلسه ی چهارم	جلسه ی پنجم	جلسه ی ششم	جلسه ی هفتم	جلسه ی هشتم	پیگیری	پیگیری	
84	84	64	72	72	68	71	70	68	67	آزمودنی شماره 1
74	74	67	53	49	57	43	39	40	42	آزمودنی شماره 2
72	65	53	51	48	68	50	31	55	55	آزمودنی شماره 3

یافته های جداول 2 و 1 به صورت نمودار داده ها به قرار زیر است:

نمودار 1- اثربخشی آموزش تحلیل رفتار متقابل بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه ی افراد نمونه در یک طرح خط پایه چندگانه با شرکت کنندگان

بر اساس تحلیل دیداری نمودار داده های آزمودنی شماره 1، خط میانه، خط روند و محفظه ی ثبات آنها به قرار زیر به دست می آید:

نمودار 2- خط میانه، خط روند و محفظه ی ثبات آزمودنی شماره 1

جدول (3) نتایج تحلیل دیداری درون موقعیتی و بین موقعیتی نمودار داده های آزمودنی شماره 1 را طبق فرم پیشنهادی تحلیل دیداری در کتاب روش شناسی طرح های مورد- منفرد در علوم رفتاری و پزشکی (فراهانی و همکاران، زیر چاپ) نشان می دهد:

جدول 3- متغیرهای تحلیل دیداری درون موقعیتی و بین موقعیتی "آزمودنی شماره 1"

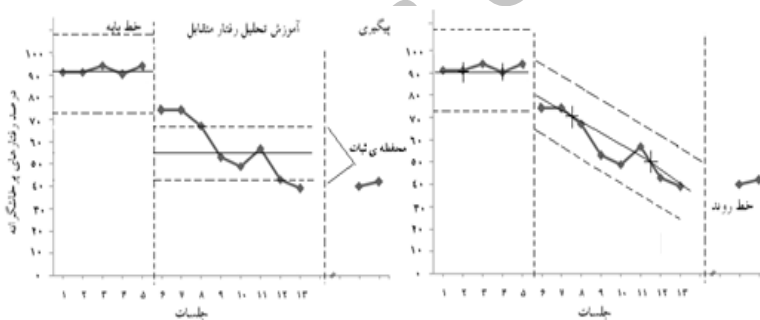
بین موقعیت ها		درون موقعیتی		
B A	1-مقایسه ی موقعیت	B ₁	A ₁	1- توالی موقعیت ها
	2- تغییرات روند	8	3	2- طول موقعیت ها
∇ +	2.1- تغییر جهت			3- سطح
مثبت	2.2- اثر وابسته به هدف	71/5	83	3.1 - میانه
بائیات به بائیات	2.3- تغییر در ثبات روند	73/12	80/33	3.2 - میانگین
	3-تغییر در سطح	84-64	85-73	3.3- دامنه ی تغییرات
78 85	3.1- تغییر نسبی	14/3	16/5	3.4- دامنه ی تغییرات محفظه ی ثبات (20 درصد از میانه هر موقعیت)
84 85	3.2- تغییر مطلق			4- تغییر سطح
71/5 83	3.3- تغییر میانه	70/5-78	85-83	4.1 - تغییر نسبی
73/12 80/33	3.4- تغییر میانگین	70-84	85-73	4.2- تغییر مطلق
	4-همپوشی داده ها			5- روند
75 درصد	4.1- PND	نزولی	صعودی	5.1- جهت
25 درصد	4.2- POD	بائیات	با ثبات	5.2- ثبات
		خیر	خیر	5.3- مسیرهای چندگانه

MBD شاخصی از تغییر سطح رفتار بین دو موقعیت خط پایه و مداخله است. در اینجا MBLR یا MBD برای بررسی کیفیت نتایج مداخلات بر روی کاهش مشکلات رفتاری به کار برده شده است (هرزینگر و کمپبل¹، 2007؛ به نقل از گاست، 2010). MBD این گونه محاسبه می شود: تفاضل میانگین مشاهدات خط پایه و درمان تقسیم بر میانگین خط پایه ضرب در 100 (کمپبل²، 2003؛ به نقل از گاست، 2010). برای مثال:

$$MBLR = \frac{M_B - M_A}{M_A} \times 100$$

$$73/12 - 80/33 \div 73/12 \times 100 = -9/8$$

عدد حاصل منفی شده است که نشان دهنده کاهش رفتارهای پرخاشگرانه در موقعیت مداخله است اما از آنجا که مقدار عدد بسیار کم است معلوم می شود که میزان تاثیر مداخله بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه این آزمودنی کم بوده است. خط میانه، خط روند و محفظه ی ثابت برای آزمودنی شماره 2 طبق نمودار 3 است

نمودار 3- خط میانه، خط روند و محفظه ی ثابت " آزمودنی شماره 2"

¹ - Herzinger & Campbell

² - Campbell

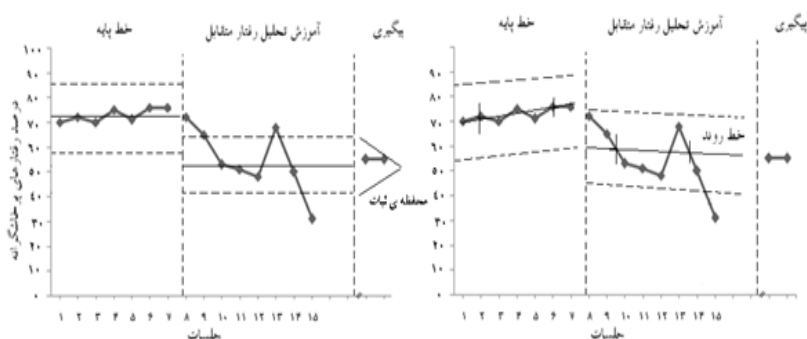
جدول 4- متغیرهای تحلیل دیداری درون موقعیتی و بین موقعیتی برای آزمودنی شماره 2

بین موقعیت ها		درون موقعیتی		
$\frac{B}{A}$	1- مقایسه ی موقعیت	B ₂	A ₁	1- توالی موقعیت ها
	2- تغییرات روند	8	5	2- طول موقعیت ها
$\begin{array}{c} \vee \\ + \\ - \end{array}$	2.1- تغییر جهت	3- سطح		
مثبت	2.2- اثر وابسته به هدف	55	91	3.1- میانه
بانیات	2.3- تغییر ثبات	57	92	3.2- میانگین
بی ثبات	3- تغییر در سطح	39-74	90-94	3.3- دامنه ی تغییرات
$\frac{70/5}{92}$	3.1- تغییر نسبی	11	18/2	3.4- دامنه ی تغییرات محفظه ی ثبات (20 درصد از میانه ی هر موقعیت)
$\frac{74}{94}$	3.2- تغییر مطلق	4- تغییر سطح		
$\frac{55}{91}$	3.3- تغییر میانه	46-70/5	92-91	4.1- تغییر نسبی
$\frac{57}{92}$	3.4- تغییر میانگین	39-74	94-91	4.2- تغییر مطلق
	4- همپوشی داده ها	5- روند		
100درصد	PND- 4.1	نزولی	صعودی	5.1- جهت
صفر	POD- 4.2	بی ثبات	با ثبات	5.2- ثبات
		خیر	خیر	5.3- مسیرهای چندگانه

$$MBLR = M_B - M_A / M_A \times 100$$

$$57-92 \div 92 \times 100 = -38$$

عدد حاصل منفی شده است که نشان دهنده کاهش رفتارهای پرخاشگرانه در موقعیت مداخله است. در اینجا میزان بهبودی بهتر از آزمودنی شماره 1 است ولی همچنان مقدار آن پایین است.

نمودار 4- خط میانه، خط روند و محفظه ی ثبات "آزمودنی شماره 3"

جدول 5- متغیرهای تحلیل دیداری درون موقعیتی و بین موقعیتی برای "آزمودنی شماره 3"

بین موقعیت ها		درون موقعیتی		
$\frac{B}{A}$	1- مقایسه ی موقعیت	B_2	A_1	1- توالی موقعیت ها
	2- تغییرات روند	8	7	2- طول موقعیت ها
$\frac{+}{-}$	2.1- تغییر جهت			3- سطح
مثبت	2.2- اثر وابسته به هدف	52	72	3.1- میانه
باثبات	2.3- تغییر ثبات	54/75	72/85	3.2- میانگین
بی ثبات	3- تغییر در سطح	31-72	70-76	3.3- دامنه ی تغییرات
$\frac{59}{76}$	3.1- تغییر نسبی	10/4	14/4	3.4- دامنه ی تغییرات محفظه ی ثبات (20 درصد از میانه هر موقعیت)
$\frac{72}{76}$	3.2- تغییر مطلق			4- تغییر سطح
$\frac{52}{72}$	3.3- تغییر میانه	49-59	76-70	4.1- تغییر نسبی
$\frac{54/75}{72/85}$	3.4- تغییر میانگین	31-72	76-70	4.2- تغییر مطلق
	4- همپوشی داده ها			5- روند
87/5 درصد	PND- 4.1	نزولی	صعودی	5.1- جهت
12 درصد/5	POD- 4.2	بی ثبات	باثبات	5.2- ثبات
		خیر	خیر	5.3- مسیرهای چندگانه

$$MBLR = M_B - M_A / M_A \times 100$$

$$54/75 - 72/85 \div 72/85 \times 100 = -25$$

عدد حاصل منفی شده است که نشان دهنده کاهش رفتارهای پرخاشگرانه در موقعیت مداخله است اما از آنجا که مقدار عدد بسیار کم است معلوم می شود که میزان تاثیر مداخله بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه این آزمودنی کم بوده است.

بحث و نتیجه گیری

هدف این پژوهش بررسی اثربخشی آموزش تحلیل رفتار متقابل بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه ی سه دختر فراری شهر اصفهان بود. یافته های حاصل از تحلیل نمودارهای هر سه آزمودنی نشان دهنده ی اثربخشی این شیوه ی درمانی در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه بوده است. تحلیل بین موقعیت های مختلف آزمایشی نشان داد که هر سه شرکت کننده ی این پژوهش تفاوت در موقعیت B یعنی آموزش تحلیل متقابل نسبت به موقعیت خط پایه A داشته اند. نمودارهای هر سه شرکت کننده در موقعیت B روند نزولی دارد که نشان دهنده ی کاهش رفتارهای پرخاشگرانه می باشد در حالی که هر سه شرکت کننده در خط پایه روند صعودی یعنی افزایش رفتارهای پرخاشگرانه را نشان داده بودند (PND 75% برای آزمودنی 1، 100% برای آزمودنی 2 و 87% برای آزمودنی 3). همچنین بررسی موقعیت B در هر 3 آزمودنی نشان می دهند که آموزش رفتار متقابل باعث کاهش رفتارهای پرخاشگرانه ی در هر سه آزمودنی شده است یعنی اثر متغیر مستقل در هر سه شرکت کننده تکرار شده است. همچنین نمودار داده های هر آزمودنی برای آزمون فرضیه دوم نشان داد که در هر سه آزمودنی رفتارهای پرخاشگرانه در موقعیت پیگیری به سطح موقعیت خط پایه برنگشته بود و علیرغم کاهش اندک نسبت به موقعیت B در سطح بالایی باقی مانده بود. اما درصد بهبودی در هر سه آزمودنی کم است که نشان می دهد مداخله تاثیر آشکاری بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه نداشته است. نتایج حاصل از این پژوهش با نتایج حاصل از پژوهش سلامت (1384؛ ترکان و همکاران، 1385) که از روش تحلیل رفتار متقابل برای کاهش تعارضات زناشویی زوجین استفاده کرده بود و در نتیجه تعارضات زناشویی کاهش یافته بود، همخوانی دارد. همچنین نتایج این پژوهش با یافته های حاصل از پژوهش دانش (1385) که درمان تحلیل تبادلی را برای افزایش سازگاری زناشویی به کار برده بود هماهنگی دارد.

در تبیین اثربخشی آموزش تحلیل رفتار متقابل در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه چندین احتمال را می‌تواند مد نظر قرار داد. بر اساس آموزه‌های تحلیل تبدلی، این مسأله که فرد یک سیستم پویای دائماً در حال ارتباط و تبادل اطلاعات با سیستم‌های دیگر است، مورد تأکید می‌باشد و لذا آموزه‌های ارتباطی آن برای بهبود تبادلات میان افراد مناسب به نظر می‌رسد (ترکان و همکاران، 1385). تحلیل تبدلی با آموزش تحلیل روابط بخصوص انواع روابط مکمل، متقاطع و نهفته افراد را با نحوه‌ی برقراری ارتباط مؤثر آشنا می‌سازد. به عبارتی افراد را به مهارت‌های ارتباطی مناسب مجهز می‌سازد تا با تشخیص "حالات من"¹ خود و دیگران به ویژه با توجه به سرخ‌های کلامی و غیر کلامی بتوانند ارتباط مکمل مناسبی را برقرار نمایند. به علاوه با استفاده از تکنیک‌های پس‌راندن "والد" طرف مقابل، بتوانند در موقعیت‌های احتمالی تعارض‌زا، به خوبی با نظارت "بالغ" تقویت شده‌ی خود موقعیت را اداره نموده، شرایط را برای برقراری روابط سازنده و نه تخریبی فراهم سازند (برن، 1370 و 1377). این تبیین همسو با پژوهش نظری (1386) است که بیان کرد برنامه‌ی بهبود ارتباط به طور معناداری میزان پرخاشگری آزمودنی‌ها را کاهش می‌دهد.

پژوهش عاشوری، ترکمن ملایری و فدایی (1387) نشان داد که آموزش ابراز وجود (از قبیل شناخت احساسات خود، بیان احساسات مثبت و منفی، روش نادرست بیان عقاید، انتقاد سازنده) در کاهش پرخاشگری مؤثر است. در همین راستا نظریه تحلیل تبدلی آموزه‌هایی در زمینه‌ی نوازش و راهکارهای ارائه‌ی نوازش، صمیمیت، بیان آزاد احساسات و خود افشایی²، پرهیز از سرزنش طرف مقابل و پذیرش همدیگر ارائه می‌کند که می‌تواند تقابل منفی بین افراد را کاهش دهد (برن، 1370 و 1377).

آموزه‌های تحلیل تبدلی در زمینه‌ی تقویت بالغ و شیوه‌ی حل مسأله و تدوین قرار داد می‌تواند به ایجاد زمینه‌ای برای تفاهم بیشتر و کوشش برای حل مسائل میان فردی به گونه‌ای مؤثر کمک نماید. در این راستا بهرامی (1390) در پژوهشی که به بررسی آموزش مهارت‌های حل مسأله در کاهش پرخاشگری می‌پرداخت، دریافت که مهارت‌های حل مسأله باعث کاهش پرخاشگری می‌شود.

¹ - Ego states

² - Self-disclosure

آموزه های تحلیل تبدالی در زمینه ی تجدید نظر در تعصبات و پیش داوری ها، بایدها و نبایدهای غیر منطقی و احکام آزارنده ی موجود در والد و نیز کنترل تکانشگری و احساس های غیر خوب بودن "کودک" به وسیله ی تقویت بالغ می تواند منجر به نوعی بازسازی شناختی و مانع از تأثیرات سوء این عوامل بر روابط با دیگران گردد. همچنین به نظر می رسد که آموزه های تحلیل تبدالی در مورد انواع نوازش های کارآمد و از آن جمله گوش دادن فعال و پرهیز از تخطئه و سرزنش، پذیرش خود و طرف مقابل با اتخاذ وضعیت سالم "من خوب هستم- تو خوب هستی" همگی منجر به مهارتمندی هیجانی بالاتر می گردند. (ترکان و همکاران، 1385)، این تبیین نیز با پژوهش صادقی، احمدی و عابدی (1381) هماهنگ است که بیان کردند درمان عقلانی - شناختی - هیجانی الیس (تمرکز اصلی در این شیوه برافکار غیر منطقی است) بر کاهش پرخاشگری مؤثر است.

در مجموع نظر می رسد که آموزه های تحلیل تبدالی با افزایش توانمندی افراد در مهارت های ارتباطی و ایجاد نیات و انگیزه های مثبت به یکدیگر، بهبود مهارت های حل مسأله و مهارت مندی هیجانی منجر به بهبود کیفیت روابط و کاهش پرخاشگری شود.

منابع:

- برن، اریک (بی تا). بعد از سلام چه می گویند. مهدی قراچه داغی (1370). تهران: نشر البرز. چاپ اول.
- برن، اریک. (بی تا). تحلیل رفتار متقابل، اسماعیل فصیح (1377)، تهران: نشر فاخته. چاپ اول.
- بهرامی، فاطمه. کارایی آموزش مهارت حل مسئله در کاهش پرخاشگری دختران دانش آموز [Online] < www.sid.ir > [1390/8/20].
- ترکان، هاجر. (1385). بررسی اثربخشی گروه درمانی به شیوه ی تحلیل تبادلی بر رضایت زناشویی زوج های شهر اصفهان. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- ترکان، هاجر، کلانتری، مهرداد و مولوی حسین (1385). بررسی اثربخشی گروه درمانی به شیوه ی تحلیل تبادلی بر رضایت زناشویی، خانواده پژوهی، (8) 2، 383-403.
- دانش، عصمت. تأثیر روش تحلیل محاوره ای در سازگاری زناشویی زوج های ناسازگار. دومین کنگره ی سراسری آسیب شناسی خانواده در ایران، 1385: 169.
- رسول زاده طباطبایی، کاظم، بشارت، محمدعلی، بازیاری، مهناز (1384). بررسی مقایسه ای ویژگی های شخصیتی، شرایط اجتماعی و اقتصادی دختران فراری و غیرفراری، دو ماهنامه ی دانشور رفتار، (10) 23، 12-34.
- ساکی، ماندانا، صفا، میترا، جزایری، حسین، آستی، پروین، جاریانی، مژگان، و ساکی، مژگان (1386). بررسی ویژگی های شخصیتی و روانشناختی زنان و دختران فراری نگهداری شده در مراکز مداخله در بحرانهای اجتماعی استان لرستان، فصلنامه ی یافته دانشگاه علوم پزشکی لرستان، (1) 9، 35-42.
- سامانی، سیامک. همبستگی خانوادگی و استقلال عاطفی در دختران فراری از خانه [Online] < www.sid.ir > [1390/8/20].
- صادقی، احمد، احمدی، احمد و عابدی، محمد رضا. (1381). بررسی اثربخشی آموزش گروهی مهار خشم به شیوه ی عقلانی-رفتاری-عاطفی بر کاهش پرخاشگری، مجله ی روانشناسی، (21) 6، 52-62.
- عاشوری، احمد، ترکمن ملایری، مهدی و فدایی، زهرا (1387). اثربخشی گروه درمانی متمرکز بر ابراز وجود در کاهش پرخاشگری و بهبود پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دبیرستانی، مجله ی روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، (4) 14، 389-393.
- فراهانی، حجت اله، عابدی، احمد، آقامحمدی، سمیه و کاظمی، زینب (زیر چاپ). روش شناسی طرح های مورد- منفرد در علوم رفتاری و پزشکی (رویکردی کاربردی).
- فرهنگی، فرهنگ و آقامحمدیان شهرباف، حمیدرضا (1385). تأثیر روان درمانگری گروهی با رویکرد تحلیل رفتار متقابل بر شیوه های رویارویی با استرس نوجوانان، دو فصلنامه مطالعات تربیتی و روانشناسی، (2) 7، 41-62.

- محمدخانی، شهرام (1386)، عوامل روانی اجتماعی موثر در فرار دختران از خانه، فصلنامه رفاه اجتماعی، (25) 6، 147-168.
- نظری، علی محمد (1386)، بررسی تأثیر برنامه‌ی بهبود بخشی ارتباط بر میزان پرخاشگری و رضایت جنسی زنان شاغل. مجله‌ی علمی و پژوهشی تحقیقات زنان، (1) 2، 9-32.
- واحدی، شهرام، فتحی آذر، اسکندر (1385)، آموزش کفایت اجتماعی در کاهش پرخاشگری پسران پیش دبستانی: گزارش 6 مورد، فصلنامه اصول بهداشت روانی، (31 و 32) 131، 8-140.
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992), The Aaggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*. 63 (3), 452-459.
- Buss, A. H., & Durkee, A. (1957), an Inventory for Assessing Different Kinds of Hostility. *Journal of consulting Psychology*. 21, 343-349.
- Cipani, E. (2009), *Practical Research Methods for Educators*. New York: Springer Publishing Company.
- Gast, D. L. (2010), *Single Subject Research Methodology in Behavioral Sciences*. USA: Rutledge.
- Goleman, D. (1995), *Emotional Intelligence*, New York, Bantam Book.
- Harris, J. A. A. (1997), Further Evaluation of the Aggression Questionnaire: Issues of Validity and Reliability. *Behavior Research and Therapy*. 35 (11), 1047-1053.
- Kazdin, A. E., & Whitley, M. K. (2006), Co morbidity, case complexity, and effects of evidence-based treatment for children referred for disruptive behavior. *Journal of consulting and Clinical Psychology*. 74, 455-467